

ІСТОРІЯ ДОЛАРОВОЇ МОНЕТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

■ Олександр Десятніков (Черкаси)

Долар США належить до тих монет світу, що мають цікавий і неповторний літопис. У цій монеті відобразились віхи історії не лише Сполучених Штатів, а й закономірності розвитку світової економічної системи.

Жорстка політика Англії щодо своїх північноамериканських колоній, ігнорування їхніх інтересів викликали зростаюче невдоволення серед колоністів. Весною 1775 р. рух протесту проти дій англійської адміністрації досяг свого апогею – почалося збройне повстання проти метрополії. 10 травня II Континентальний Конгрес констатував початок війни. Для її фінансування конгресмени вирішили розпочати випуск власних паперових грошей, що отримали назву «континентальні гроші» (Continental Currency).

У 1776 р. з'являється монета з цією назвою. Та, на жаль, інформація щодо неї є досить обмеженою. Очевидно, її випуском планувалося замінити паперові гроші надійними металевими. Проте у документах Континентального Конгресу відсутні будь-які записи щодо такого наміру. Відомо лише, що 19 квітня 1776 р. Конгрес призначив комісію для визначення вартості усіх іноземних монет відносно іспанського песо, а 20 лютого 1777 р. казначейська комісія рекомендувала заснувати монетний двір. Проте цього не було зроблено.

Тому важко стверджувати напевно, коли саме випущені монети. Єдиний факт, до якого можна прив'язати час емісії, той, що зображення на них аналогічні зображенням на паперових «континентальних грошах» емісії 17 лютого 1776 р. Так само можна робити лише припущення щодо місяця карбування. Швидше за все монетний двір розташовувався у Філадельфії, оскільки там друкувалися паперові «континентальні гроші» зазначеної вище емісії.

Існують зразки монет, виготовлені зі срібла, латуні та олова. Безсумнівно, що срібні екземпляри були монетами доларового номіналу. За стандарт взято пробу дорогоцінного металу, вагу та розміри іспано-американського песо. І це було закономірно, адже протягом колоніального періоду американці звикли до нього як найпоширенішої та найнадійнішої монети грошового обігу. Коннектикут, Массачусетс та Вірджинія видали закони, які робили іспанські монети законним платіжним засобом. Тому природно, що, розглядаючи питання власного монетного карбування, батьки-засновки взяли саме іспанський песо за основу долара США. Латунні та олов'яні монети, очевидно мали ціну пенні. Хоча не виключено, що відомі екземпляри були лише зразками для емісії, що планувалася.

Загальний дизайн монет був запропонований Бенджаміном Франкліном (рис. 1). На аверсі у внутрішньому колі зображено сонце з променями над сонячним годинником, унизу вислів MIND YOUR BUSINESS (Поважаю вашу справу), зліва півколом слово FUGIO, під яким мався на увазі вислів «Час летить». Навколо внутрішнього кола розміщено легенду CONTINENTAL CURRENCY 1776. У центрі реверса міститься напис WE ARE ONE (Ми єдині), оточений коловою легендою AMERICAN CONGRESS (Американський конгрес), навколо – 13 з'єднаних кілець з назвами перших штатів союзу.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Вивчення монет дає змогу припустити, що могли мати місце дві окремі емісії, можливо на різних монетних дворах. Так, один варіант аверса позначено підписом майстра – EG FECIT унизу внутрішнього кола. Найімовірніше, ініціали E. G. належать Еліші Галладету (слово FECIT перекладається з латини як «зробив це»). Інший варіант аверса не має знаку монетного майстра, а слово CURRENCY написано з помилкою – CURENCY. Крім того, відомий також унікальний варіант монети з хрестом після дати.

Натомість впровадження Континентальним конгресом власної срібної валюти затягнулося на роки. Не існувало ані сприятливих умов для введення нової грошової одиниці, ані фінансових засобів для її карбування. Хоча Континентальний Конгрес постановив, що паперові гроші базуються на іспано-американському песо, фактично металевого забезпечення не існувало. З цієї причини, а також через надмірну кількість паперових грошей у обігу (протягом 1775–1779 рр. Конгрес 40 разів дозволяв емісію на суму понад 241 мільйон доларів), паперові «континентальні гроші» до 1781 р. майже повністю знецінились. Так, у донесенні командуючого армією Джорджа Вашингтона Конгресу зазначалось, що за віз грошей навряд чи можна було купити віз провіанту.

У 1783 р. Англія визнала незалежність Сполучених Штатів. Країна стала на шлях самостійного державотворення. Вирішуючи економічні питання, Конгрес повернувся і до проблеми впровадження національної грошової одиниці. 6 липня 1785 р. у цій якості затверджено долар. Здавалось би, що у колишніх англійських колоніях грошова одиниця мала б називатися фунтом, а розмінні монети шилінгами чи пенсами. Але, по-перше, нова держава відмовою від англійських назв грошей хотіла підкреслити свою незалежність, а, по-друге, слово долар до того часу вже широко використовувалось у колишніх колоніях.

До даного періоду належить і поява символу долара – знаку \$, який затвердився у вжитку приблизно з 1788 р. Існує кілька версій його походження. Згідно першої версії символ \$ походить від цифри 8, яка ставилася на іспанському песо як знак його рівності 8 реалам, а вертикальна лінія була додана, щоб не плутати долари іспанські та американські. Згідно другої версії символ походить від зображення двох Геркулесових стовпів, оббитих стрічками, які є складовою іспанського герба, що зображувався на іспанських срібних монетах. Наступна версія стверджує, що символ \$ є комбінацією букви S (від Spanish – іспанський) та двох вертикальних ліній, які символізують Геркулесові стовпи. Американські ж «ура-патріоти» вважають, що цей знак утворився як комбінація накладених одна на одну перших двох літер абrevіатури назви держави U та S (United States), у якій нижня частина літери U поступово зникла. Такий штемпель ніби ставився на державних поштових повідомленнях. Але найвірогіднішою, на думку більшості фахівців, вважається версія, згідно якої цей знак – результат еволюції абrevіатури слова pesos (множина від peso – песо), яка зображувалась у вигляді великої літери P та малої s справа і вище від неї. Поступово P спростилося до однієї довгої лінії, а s стало писатися поверх цього спрощеного P. Варто зауважити, що на федеральних монетах США знак \$ ніколи не ставився.

2 квітня 1792 р. Конгрес прийняв закон про монетну систему, який вводив першу на Заході десятимальну грошову систему, за якої долар дорівнював 100 центам. До основного проекту Губерніра Моріса внесено поправки Томаса Джефферсона та Олександра Гамільтона, які запропонували узяти за стандарт для долара США характеристики іспано-американського песо.

Закон визначив долар як вищий срібний номінал із пробією дорогоцінного металу 892,4 за ваги 26,96 г та діаметра 40 мм. Варто зазначити, що між усіма срібними номіналами (долар, 1/2 долара, дайм, 1/2 дайма) суворо дотримувалось вартісне співвідношення дорогоцінного металу.

Згідно рекомендації О. Гамільтона та Т. Джефферсона цим же законом у США вводився біметалізм – грошова система, заснована на

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

використанні у як загальний еквівалент двох дорожніх металів – золота й срібла – у вартісному співвідношенні 1:15. Дозволяють вільне карбування золотих та срібних монет, а також мідних токенів з металу приватних осіб.

Закон від 2 квітня 1792 р. також мав положення про заснування Монетного двору Сполучених Штатів. Розташувати його вирішили у Філадельфії на Сьомій вулиці і приблизно через чотири місяці розпочалося будівництво.

До початку регулярних операцій Монетного двору йшла розробка зовнішнього вигляду монет. Група членів Палати представників віддавали перевагу зображенню на аверсі кожної монети портрета діючого президента подібно до європейської традиції, згідно якої на монетах зображувався правлячий монарх. Але сам Дж. Вашингтон категорично відмовився від використання свого портрета на монетах. Врешті сенат прийняв пропозицію більшості членів Палати, яка пропонувала зображувати на монетах символічний образ Свободи.

Монетний двір Сполучених Штатів розпочав свою роботу у 1793 р. На момент відкриття тут працювало всього 11 робітників у плавильному департаменті та 19 у монетному. Першим директором призначено Девіда Ріттенхауза. Срібні монети Монетний двір почав випускати з 1794 р.

Загальний дизайн першого долара розробив Роберт Скот (аналогічні зображення містилися і на фракційних срібних монетах) (рис. 2). Прагнучи відобразити вільне життя молодій нації, він зобразив на аверсі монети голову молодій дівчині, чиє волосся вільно розвивається. Угорі півкола розміщено слово LIBERTY (Свобода), унизу рік карбування, по сторонам по колу 15 зірок (кількість штатів на той час). На реверсі – у лавровому вінку орел із піднятими крилами, що сидить на скелі, та **колова легенда UNITED STATES OF AMERICA** (Сполучені Штати Америки). На гурті розміщувався напис A DOLLAR HUNDRED CENTS ONE DOLLAR OR UNIT (долар, сто центів, один долар чи одиниця) з декоративними вставками між словами. Оскільки штемпелі виготовлялися вручну, існує кілька варіантів монети із незначними відмінностями у деталях.

Загалом у 1794 р. було викарбовано 1758 доларів. Потім на деякий час монетний двір припинив роботу через заміну устаткування, а наступного 1795 р., у період із травня по жовтень, випустив вже 160 000 монет. Серед американців за великий розмір долар отримав назву «віл» (англійською «wheel» – колесо).

У червні 1795 р. Д. Ріттенхауз залишив посаду директора монетного двору і його наступником став Генрі Вільям Де Саусшур. Він найняв художника Гілберта Стюарта для

моделивання нового портрета Свободи на срібних монетах. Г. Стюарт підготував проект, узявши за модель портрет Енн Віллінг Бінгхем, яка вважалася однією з красунь Філадельфії. За цим ескізом гравер Роберт Скот вирізав робочі штемпелі.

Таким чином з'явився новий образ Свободи. Юна дівчина із розпущеним волоссям поступилася місцем зрілій жінці з довгими елегантними косами, акуратно сплетеними стрічкою та складками сукні на плечах. Така зміна національного символу мала означати змужніння країни. Тип реверса був видозміненим варіантом реверса долара 1794–1795 рр.: витончене зображення орла, який тепер сидить на хмарі у вінку з лавру та пальми. Гурт лишився без змін (рис. 3).

Карбування цього типу доларової монети теж було нетривалим – із кінця 1795 по 1798 р. Загалом емісія становила приблизно 450 000 монет, з яких три чверті випущено у 1798 р. Існує багато варіантів штемпелів, які різняться розмірами дати та літер у легендах. Крім того, коливалася кількість зірок на монетах. У перші два роки карбування їх було 15, у 1797 р. із прийняттям до союзу Теннессі стало 16. Наступного року зірок знову стало 15, оскільки використовувались старі штемпелі, а перед закінченням карбування залишилось лише 13 за кількістю перших штатів-засновників США.

У кінці XVIII ст. США переживали бурхливий розвиток економіки, почали відігравати помітну роль у світовій політиці. Це зростання країни відобразилось і на монетах. У 1795 р. змужніла не лише Свобода, а й американський орел. Того року на золотих іглах молодого орла замінюють на геральдичного.

Варто зазначити, що орел на перших монетах отримав гостру громадську критику. На думку багатьох, він був мало схожий на орла, за що був прозваний «кістлявим орлом» чи «індишкою». Крім того, державні посадовці схилилися до думки, що заради підйому міжнародного престижу США, на монетах потрібно зобразити орла більш представницького вигляду. А тому прийняли рішення відтворити на монетах геральдичного орла з Великої Печатки Сполучених Штатів.

Цікаво, що гравер Р. Скот припустився великої помилки. Його орел, на відміну від зображення на Печатці, тримав оберемок стрілі (символ війни чи захисту) у правій лапі, а символ миру – оливкову гілку – у лівій. Таким чином відображувався пріоритет войовничості над миролюбством. Не відомо, чи це була несвідома помилка, чи відображення власних політичних переконань гравера. Тим не менш державні посадовці не вчинили ніяких дій, щоб змінити зображення на монетах. Залишилось також загадкою, чому зірки над

орлом розміщено не так, як на Великій Печатці – у дві трикутні групи із зіркою посередині, а півколами по 6 та 5 зірок плюс по зірці по сторонам голови орла.

Варто також зауважити, що геральдичний орел у виконанні Р. Скота вийшов не настільки величним, як на Великій Печатці та поступався витонченістю зображення орлу на попередніх монетах.

Долари із геральдичним орлом почали карбувати у 1798 р. (рис. 4). Необхідно наголосити, що це був рік, коли на доларовій монеті вперше з'явився девіз Сполучених Штатів – E PLURIBUS UNUM (3 багатьох єдине).

Всього викарбовано 1 153 709 монет цього типу. Існує багато варіантів аверса та реверса з різною кількістю зірок (від 13 до 16), а також із великими та малими цифрами у датах, різною кількістю стріл у лапі орла. При вирізанні штемпелів вручну це було закономірним явищем. Але існують і цікаві помилки на монетах. Так, у 1799 р. над орлом гравер вирізав 15 зірок, а не 13. Щоб не викидати штемпель, збільшили хмари, які покрили зайві зірки. 1800 р. на штемпелі у кінці слова AMERICA вирізали дві літери A. Цю граматичну помилку намагалися виправити, стираючи зайву літеру. Але залишилась лінія, схожа на літеру I. Так виникла відома різноманітність долара зі словом AMERICAI.

Таким чином у кінці XVIII – на початку XIX ст. у Сполучених Штатах утвердилася власна грошова система, у якій долар був найбільшим срібним номіналом. Але, не зважаючи на емісію власних монет, однією з найскладніших проблем, з якими зіткнувся уряд країни у цей період, було забезпечення достатньої їх кількості у грошовому обігу. Так, загальний обсяг карбування монет до 1807 р. не перевищував 1 млн доларів. Та головна проблема полягала не в обмеженні потужностей монетного двору, а у тому, що встановлене законом 1792 р. вартісне співвідношення золота й срібла вже у 1799 р. не відповідало світовому. Фактична вартість срібних монет перевищила номінальну, а тому вони швидко вилучалися населенням з обігу та перетворювалися на зливки чи переправлялися за кордон. Таким чином, після 1800 р. срібні долари стали рідкістю у грошовому обігу США. Уряд не знайшов іншого виходу із ситуації, що склалася, як скоротити емісію срібних та золотих номіналів, а емісію доларів взагалі заборонити.

Отже, у 1804 р. карбування срібного долара припинилося. Протягом цього року викарбовано ще майже 19,5 тис. доларів старими штемпелями із датами «1802» і «1803» і жодна монета не була датована 1804-м роком. Проте, через 30 років знадобилися долари для подарункових монетних наборів. Монетний

двір випустив всього 8 монет, використавши останню офіційну дату карбування – «1804». Сьогодні ці долари є одними з найбільш раритетних монет США.

Нестійкість біметалічної системи, при якій зафіксоване співвідношення вартості двох металів постійно відрізнялось від ринкового у результаті коливань цін на кожен з них, змушувало уряд розширювати обіг більш надійної золотої монети. Цій меті слугував закон від 28 червня 1834 р., який знижував золотий вміст грошової одиниці. Це дало можливість відновити карбування срібного долара.

У 1835 р., директор Монетного двору Сполучених Штатів Роберт М. Паттерсон найняв художника Томаса Саллі для підготовки нової фігури Свободи. За його задумом, Свобода мала виглядати на зразок Британії, яка зображувалась традиційно на англійських монетах. Зображення орла для зворотної сторони готував художник Тишан Піл. Скомпонувавши роботи Т. Саллі й Т. Піла, гравер Крістіан Гобрехт втілює проект у металі. У результаті отримали майстерну роботу, яка отримала високу оцінку від президента Ендрю Джексона.

На аверсі долар мав зображення Свободи у старогрецькому стилі, що сидить на скелі зі списом із надітим на нього фригійським ковпаком та із щитом-прапором, охопленням стрічкою з текстом LIBERTY. На полі відсутні зірки та легенди, лише дата, що надає монеті вигляду медалі. Реверс прикрасив натуралістичний орел у польоті, як передбачалося дизайнером, вперед і вгору як символ безмежного оптимізму американців у подальшому поступі нації. Навкруги орла розміщено 13 великих та 13 малих зірок, що символізувало перші штати, прийняті у Союз після 1789 р. (хоча насправді на той час штатів було 25, проте очікувалось входження до союзу Мічигану). Гурт зробили плоским (рис. 5).

У листопаді 1836 р. перші 18 доларів були поширені у Філадельфії. Відгук був у цілому позитивний за одним виключенням. Громадську критику викликало розміщення під фігурою Свободи знаку монетного майстра С. GOBRECHT F. (F – Fecit, тобто «зробив це»). Громадська критика примусила К. Гобрехта перемістити свій знак на зображення ґрунту під Свободою і з цією зміною у грудні було викарбовано обігові монети досить обмеженим тиражем усього 1000 штук.

Подальшому налагодженню монетного обігу у Сполучених Штатах та поверненню срібного долара сприяв закон від 18 січня 1837 р., який передбачав зниження золотого вмісту грошової одиниці. Фактично даний закон коректував закон від 28 липня 1834 р. і з його прийняттям у США наступила епоха переважно золотомонетного обігу. Закон в

першу чергу змінив встановлене у 1792 р. раціо між золотом та сріблом, зрівнявши його зі світовим – 16 : 1. З цією метою було дещо знижено вагу та підвищено пробу дорогоцінного металу срібних монет. При 900-й пробі металу вага долара відтепер становила 26,73 г. Діаметр залишився незмінним. Важливо зазначити, що усі інші срібні монети залишалися повноцінними і продовжували становити кратні частини долара.

Закон від 18 січня 1837 р. закріпив карбування срібного долара. У березні 1837 р. за новими стандартами було викарбовано 600 доларових монет із використанням штемпелів долара 1836 р. Щоб відрізнити нові долари від старих, сторони монети карбування 1837 р. було орієнтовано у «медальному» вигляді (на одному боці), тоді як традиційно монети США карбуються у «монетному» (з двох сторін). У 1838 р. викарбовано моделі, а у 1839 р. вже обігові доларові монети, але мізерним тиражем – усього 300 штук. На них теж використовувався дизайн долара 1836 р., але, з метою відрізнити нові монети від старих, відтепер на аверсі навколо Свободи розміщено 13 зірок, з реверса зірки прибрано, а на гурті зроблено насічку (рис. 6).

Віра президентської адміністрації у «важкі гроші» як надійний засіб подолання кризових явищ економіки періоду Важких часів зумовлювала збільшення обсягів карбування срібла. Починаючи з 1840 р. доларові монети випускалися у значно більших кількостях, ніж раніше. Дизайн монети змінився. Аверс не отримав значних змін, окрім легкого корегування зображення Свободи, появи складок одягу під її лівим ліктем, збільшення розміру дати та інших незначних поправок. Тип реверсу ж було замінено на користь геральдичного орла з опущеними крилами, який з'явився на фракційних срібних монетах ще у 1807 р. (рис. 7). Примітно, що цей орел, на відміну від свого попередника, тримав стріли у лівій лапі, а оливкову гілку у правій. Із цими зображеннями долар карбувався безперервно до 1866 р. на Монетному дворі Сполучених Штатів у Філадельфії.

В умовах коливання на світовому ринку цін на дорогоцінні метали Конгрес Сполучених Штатів 3 березня 1849 р. пішов на розширення обігу золотих монет. Із цією метою він увів у обіг нові золоті номінали – найбільший серед усіх регулярних випусків – 20 доларів (чи подвійний ігл) та найменший – 1 долар (вага 1,672 г, проба дорогоцінного металу 900, діаметр 13 мм¹). Цьому сприяло відкриття ще у 1830-х роках золота у Кароліні

¹Золотий долар 1849–1854 рр. – найменша у діаметрі монета США, проте не за вагою – у 1851–1873 рр. карбувався срібний трьохцентовик вагою 0,75 г.

та Джорджії, що у свою чергу стало причиною відкриття відділень Монетного двору Сполучених Штатів: 1838 р. у Новому Орлеані, штат Луїзіана (окрім золотих доларів, у 1846, 1850, 1859 та 1860 рр. карбував й срібні), Дехлнего, штат Джорджія, та Шарлотт, штат Північна Кароліна. З цього часу на американських монетах з'являються позначення монетних дворів – перші літери назв міст. Так, монети, випущені монетним двором у Дехлнего позначались літерою D, у Шарлотт – літерою С, у Новому Орлеані – літерою О. Монети, що вийшли із Монетного двору Сполучених Штатів у Філадельфії, не мали позначення.

Золоті долари карбувались за дизайном, розробленим Джеймсом Б. Лонгаком: на аверсі – голова Свободи у діадемі з текстом LIBERTY у колі з 13 зірок; на реверсі – номінал 1 DOLLAR та рік карбування у лавровому вінку, навколо легенда UNITED STATES OF AMERICA (рис. 8). Існують варіанти реверса з довгими та коротшими гілками у вінку. Золоті долари цього типу карбувалися безперервно до 1854 р. Лише одна така монета була еквівалентом кількаденої заробітної плати для багатьох американців середини 1800-х років.

Великий вплив на подальший розвиток економіки США у другій половині XIX ст. справило відкриття багатих покладів золота у Каліфорнії. Ще на початку століття ця територія не була обжита. Зокрема у 1846 р. у Сан-Франциско проживало всього 600 жителів. Після звільнення Мексики від іспанського володарювання сюди направились поселенці – спочатку іспанці та мексиканці, а у 40-і роки – північноамериканці. У результаті американо-мексиканської війни 1846–1848 рр., США анексували, окрім територій Нью-Мексико та Юта, й Верхню Каліфорнію. У січні 1848 р. тут знайдено перше золото. Можливість швидко розбагатіти породила справжню «золоту лихоманку» і до кінця 1849 р. до Каліфорнії прибуло близько 100 тисяч чоловік.

На початку 1854 р. підприємці Куртис, Перрі та Уорд заснували відділення Монетного двору Сполучених Штатів у Сан-Франциско, який з 1859 р. почав карбувати срібні долари із позначкою S.

Наплив каліфорнійського золота справив сильний вплив на світовий ринок дорогоцінних металів. Зокрема, експорт срібла з США став не вигідним. Разом із цим у розрахунках стали переважати золоті монети, що покляло початок періоду золотомонетного грошового обігу у історії США.

Важливою віхою в історії американської грошової системи стало прийняття 21 лютого 1853 р. закону про монетну систему та допоміжний грошовий обіг, згідно якого зменшувалась вага дрібних срібних монет,

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

у результаті чого вони перестали бути еквівалентом відповідних частин долара і перетворилися у розмінну монету.

На відміну від срібних доларів, які мали великий діаметр й іноді створювали незручності під час транспортування, золоті були надзвичайно малими, а тому легко губилися. За умови, що вага монети не повинна змінюватися, чиновники Монетного двору висунули пропозицію збільшити її діаметр, натомість зробивши посередині отвір. Але Джеймс Р. Сноуден, який зайняв посаду директора Монетного двору 1853 р., підтримав проект, що передбачав збільшення діаметру (до 15 мм) за рахунок зменшення товщини монети. Відповідно мав змінитися і дизайн золотого долара. У 1854 р. Джеймс Б. Лонгакр замінив зображення Свободи на жіночу голову у головному вбранні з пір'я, охопленому стрічкою зі словом LIBERTY. Зображення нагадувало індіанку, і тому цей тип монети назвали «індіанською принцесою». Але навіть першого погляду на обличчя жінки достатньо, щоб зрозуміти, що це не індіанка. Гравер просто «надів» на Свободу індіанський головний убір. На реверсі вінок складався з тютюну, пшениці, кукурудзи та бавовнику (рис. 9).

Хоча нова монета стала більш застрахованою від втрат, Дж. Б. Лонгакр припустився іншої помилки – зробив штемпель аверса занадто високим. Через це монети (а разом із ними і дорогоцінний метал) досить швидко стиралися. Тому вже у 1856 р. гравер підготував нові штемпелі, і зображення та легенди на монетах стали дещо більшими (рис. 10). Із цими змінами золоті долари карбувалися до 1889 р.

Наступним важливим кроком у впорядкуванні грошового обігу США став закон від 21 лютого 1857 р. Окрім іншого, він відіграв позитивну роль в утвердженні в обігу срібного долара, оскільки забороняв обіг на території країни будь-якої іноземної монети. Цим самим у першу чергу витіснялись іспанські (мексиканські) долари та їх фракції і їхнє місце остаточно займали національні гроші.

Великий вплив на подальшу історію Сполучених Штатів Америки справила Громадянська війна 1861–1865 рр. між північними та південними штатами. Вона тяжко вразила економіку обох воюючих сторін, викликавши, зокрема, розділення їхніх грошових систем.

Для фінансування війни воюючі сторони вдалися до емісії нерозмінних на золото паперових грошей. На Півночі було випущено так звані грінбеки, тобто «зелені спинки» (назва, що виникла завдяки домінуючому кольору зворотної сторони купюри), а на Півдні – блубеки, тобто «блакитні спинки». Фактично воюючі сторони перейшли до паперово-грошового стандарту. Спільним для обох валют було те, що обидві спіткала інфляція. Так, на кінець війни фактична вартість грінбека становила 39 центів золотом за долар. На Півдні випуск блубеків та інших різновидів паперових грошей на суму понад 1 мільярд доларів призвів до небаченої з часів Війни за незалежність інфляції – на момент краху Конфедерації блубеки оцінювались у 1,6 цента золотом.

В умовах знецінення паперових грошей у США та КША вступив в дію економічний закон Коперніка–Грешема, згідно з яким гірші гроші витісняють з обігу кращі. Таким чином у грошовому обігу залишилися майже виключно інфляційні паперові гроші, а монети, причому не лише золоті та срібні, а й дрібні мідно-нікелеві, приховувались населенням.

З початком Громадянської війни монетні двори на Півдні у Шарлотт та Дехлнего, що випускали золоті монети, припинили своє існування. Нетривалий час працював лише монетний двір у Новому Орлеані, але доларові монети ним не випускались. На Півночі монетний двір у Філадельфії працював безперервно. Срібний долар продовжував карбуватися, але меншими, ніж у попередні роки, тиражами. Монетний двір у Сан-Франциско також не припинив роботу.

До періоду Громадянської війни відноситься поява на американських грошових знаках девізу IN GOD WE TRUST (дослівно – «У Бога ми віримо», тобто «У Богові наша надія» чи «Ми покладаємось

на Бога», «З нами Бог»¹). Девіз є дещо видозміненими словами одного з заключних рядків вірша Френсіса Скотта Кі «Усипаний зірками прапор», написаного у 1814 р. під час англо-американської війни, а у 1931 р. затвердженого Конгресом як державний гімн США. Вперше девіз з'явився на двохцентовій монеті 1864 р. за пропозицією священика М. Уоткінсона. Ці слова на монетах мали піднести релігійні почуття американців під час кризи Громадянської війни. На доларах девіз з'являється у 1866 р. (рис. 11).

Через декілька років після закінчення Громадянської війни достатньо несподівано виникло питання про срібні гроші США. До цього моменту фермери та інші інфляціоністськи налаштовані елементи покладались на дешеві платіжні засоби – паперові гроші (грінбеки). На 1 вересня 1865 р. в обігу знаходилось 433 мільйони паперових доларів і у політичних колах дебатувалося питання про їхню заміну традиційною валютою. Однак вилучення з обігу знецінених грошових знаків (їхня мінімальна ринкова ціна у 1864 р. становила 2,85 за 1 золотий долар) затягнулось, оскільки погіршення економічної кон'юнктури у кінці 1860-х років посилювало позиції тих, хто вважав недоречним зменшення грошової маси (а значить і ліквідації грінбеків). Тим часом грошова проблема на початку 1870-х років отримала нове звучання. Хоча США офіційно мали біметалічну систему (золоті та срібні монети мали рівний статус), срібні монети постійно виходили з обігу. Після Громадянської війни їх кількість становила 6 мільйонів доларів проти 21 мільйона доларів у довоєнний час.

Виходячи з реальної ситуації, Конгрес 12 лютого 1873 р. прийняв закон про припинення карбування срібного долара, а для карбування інших срібних монет монетному двору була встановлена нова закупівельна ціна у 1,292 долара за унцію срібла (на ринку срібло тоді коштувало трохи дорожче – 1,298 долара). Таким чином закон демонетизував срібло і фактично означав відхід від біметалізму, переводячи грошову систему США на золотий стандарт.

Стандартний срібний долар, який і до цього часу не мав широкого обігу серед населення, більше не карбувався. Поступаючись «срібному лобі», яке наполягало на подовженні карбування срібного долара, уряд погодився на випуск так званого торговельного долара (Trade Dollar), який був важчим за попередню доларову монету (27,22 г проти 26,73 г). Призначався торговельний долар для торгівлі з країнами Далекого Сходу, у першу чергу з Китаєм, де мав скласти конкуренцію мексиканському та гонконгському доларам. Поряд із цим Конгрес надав торговельному долару статус законного платіжного засобу у самих Сполучених Штатах, але з обмеженням прийому у один платіж сумою не більше 5 доларів. У 1876 р. у період стрімкого падіння цін на срібло, мільйони монет було скинуто у грошовий обіг Сполучених Штатів. Конгрес швидко відмінив їхній законний статус (єдиний випадок у історії монет США), але проблеми це не вирішило. У кінці 1870-х років підприємці скупили величезні кількості монет за ціною 80–83 центи за штуку – невизначений статус нового долара як платіжного засобу дозволяв використовувати його і у внутрішньому обігу, переважно для розрахунку з необізнаними робітниками-емігрантами. З цієї причини, а також через зниження ціни на срібло, законом від 22 липня 1876 р. випуск торговельного долара було обмежено реальними потребами східної торгівлі.

Дизайн торговельного долара розробив головний гравер Монетного двору Сполучених Штатів Вільям Барбер, використавши традиційні сюжети – сидячу Свободу та орла (рис. 12). Карбувалися монети у Філадельфії, Сан-Франциско та у Карсон-Сіті (тут монетний двір відкрито у 1870 р., знак – CC).

Рис. 14

Рис. 15

Рис. 16

Рис. 17

Рис. 18

¹ Слова девізу на англійській мові можуть звучати ще й як вислів «Богові ми віримо», а тому серед підприємливих американців побутує його продовження – «all others pay cash» – «усі інші платять готівкою».

Же у 1874 р. різке збільшення видобутку білого металу у гірських штатах (у 1861 р. – на 2 мільйони доларів, у 1872 – на 29 мільйонів доларів, у 1876 р. – на 40 мільйонів) та перелив срібних монет із Західної Європи, де золото закріпляло свої позиції, знизили ринкову ціну на срібло до 1,238 долара за унцію. Власникам срібних шахт стало вигідно продавати свою продукцію державі, а у американських інфляціоністів з'явилося нове гасло – «необмежене карбування срібної монети». Ідея дешевих грошей (паперових та срібних) користувалась активною підтримкою переважно у західних і південних штатах, зокрема фермери хотіли таким чином забезпечити собі виплату численних боргів.

Закон від 14 січня 1875 р. про відновлення з 1 січня 1879 р. монетного обігу підтвердив статус золотого долара як основної одиниці цінності. З цього моменту Сполучені Штати вступили у період впертої боротьби між прибічниками біметалізму та золотого стандарту. Це питання стало одним з найголовніших у політичній боротьбі того періоду.

Під тиском прибічників біметалізму Конгресом 28 лютого 1878 р. прийнято закон Бленда–Еллісона, який передбачав державне субсидювання виробників срібла. Перш за все закон відновив карбування стандартного срібного долара на основі закріплення фіксованого співвідношення цін на золото та срібло (16 : 1). Для потреб грошового обігу закон передбачав щомісячні закупки урядом по ринковій ціні срібла на суму від 2 до 4 мільйонів доларів, у забезпечення яких випускались особливі срібні сертифікати. Та на практиці виконання закону саботувалось адміністрацією, яка проводила політику закріплення золотого стандарту. Зокрема, срібні долари карбувались обмеженими тиражами. Вони були непопулярними на півночі та сході країни, де йшли переважно в оплату податків. Тому закон Бленда–Еллісона називали ще «жалюгідним компромісом» між біметалістами та монOMETалістами.

Тим не менш срібний долар знову з'явився у монетному ряду Сполучених Штатів. Вага монети та діаметр прийняті згідно до закону від 18 січня 1837 р. – відповідно 26,73 г та 38,1 мм. Дизайн розробив Джордж Т. Морган, талановитий учень відомого гравера Королівського монетного двору у Лондоні Джорджа Вайона (рис. 13). Керуючись вказівками директора Монетного двору Генрі П. Ліндермана, який наполягав, щоб сидячу фігуру Свободи замінила голова, Дж. Т. Морган найняв філадельфійську шкільну вчительку Анну Уїллес Вільямс для позування. Орел на реверсі вийшов якимсь кістлявим, через що критики прозвали його саричем. Незабаром після початку карбування хтось порадив Г. П. Ліндерману зобразити у

хвості орла не вісім пір'їн, а сім. Тому існують монети 1878 р. із сімома чи вісьмома пір'їнами, а також карбування сімох пір'їн над вісьмома.

З 1878 по 1904 р. більше півмільярда доларів Моргана було викарбовано на монетних дворах у Філадельфії, Новому Орлеані (поновив роботу у 1879 р. і закритий у 1909 р.), Карсон-Сіті (закрито у 1893 р.), Сан-Франциско та у Денвері, штат Невада, відкритому у 1906 р. (відмінний знак – літера D).

Після випуску долара для внутрішнього обігу Сполучених Штатів, емісія торговельного долара фактично припинилась. Карбувались лише екземпляри підвищеної колекційної якості тиражами від 5 до 2000 штук на рік. У 1885 р. карбування торговельних доларів взагалі припинено і згідно до закону від 3 березня 1887 р. вони викупалися урядом Сполучених Штатів для переплавляння у іншу монету. Хоча значна частина із загального тиражу у 36 млн штук ще довго продовжувала грошовий обіг у країнах Далекого Сходу. Слід зауважити, що китайці оцінили, що мексиканські долари містять дещо чистіше срібло, і тому надавали їм перевагу перед американськими. Багато торгових доларів контрмарковано ієрогліфами, щоб підтвердити їхню достовірність.

Наприкінці 1880-х років у Сполучених Штатах торговельний баланс несподівано погіршився, а сільське господарство потерпало від різкого скорочення експортного попиту. Прибічники срібла, користуючись зростом соціального напруження, відновили свої атаки у Конгресі. Їх наслідком стало прийняття 14 липня 1890 р. чергового компромісу – закону Шермана про державні закупки срібла, який замінив закон Бленда–Еллісона. Щомісячна закупка державою срібла для карбування монет відтепер становила 4,5 млн унцій за ринковими цінами (майже вдвічі більше, ніж згідно до закону Бленда–Еллісона). Закупки оплачувались спеціально випущеними банкнотами казначейства, які були на рівні з грінбеками та срібними сертифікатами дійсними для усіх платежів і вільно розмінювались на золоті чи срібні монети. Фактично закон Шермана став субсидією держави виробникам срібла. Попри те, що обсяг державних закупок срібла дорівнював річному видобутку цього металу у країні, закон не допускав необмеженого карбування срібла.

Прийняття закону Шермана призвело до розширення паперово-грошового обігу, зменшення золотого запасу США та послаблення національної валюти. Разом усі ці чинники викликали у 1893 р. економічну кризу. Таким, закон Шермана про державні закупки срібла довелося відмінити і біметалісти отримали ще одну відчутну поразку.

Наприкінці XIX ст. ріст промисловості, внутрішнього товарообігу та міжнародної

торгівлі, розширення та укріплення кредитної системи та розвиток світового ринку все нагальніше вимагали введення Сполученими Штатами золотого монOMETалізму. Противники цієї політики у 1892 р. створили «Американську біметалічну лігу», яка у 1895 р. об'єдналася з «Національним біметалічним союзом» і утворила «Американський біметалічний союз». Разом із тим тенденція до скорочення золотого запасу США та економічна криза у Європі середини 1890-х років активізували золотих монOMETалістів. На президентських виборах 1896 р. грошове питання зайняло головне місце. У. Брайан (лідер так званих срібних республіканців) включив пункт про біметалізм як головний у свою передвиборчу платформу, прибічники золотого стандарту (золоті демократи) групувались навколо Г. Клівленда. На президентських виборах перемогли останні, що й вирішило подальшу долю грошової системи США.

14 березня 1900 р. законом Конгресу США у країні остаточно встановлювався золотий стандарт – монOMETалістична грошова система, при якій золото виступало загальним еквівалентом та безпосередньою основою грошового обігу. Срібний долар фактично переводився у розряд розмінних монет. Відміна закону Шермана зумовила несприятливі умови для його існування. У кінці XIX – на початку XX ст. він продовжував карбуватись, але вже у 1904 р. монетні двори вичерпали запаси срібних зливків і карбування припинилось. За відсутністю срібного долара – єдиної на той час повноцінної срібної монети, золото остаточно зайняло домінуюче місце у грошовому обігу США.

Після створення у 1914 р. Федеральної резервної системи США, білети, що нею випускались, поступово перетворились у основний платіжний засіб. Позиції паперових грошей особливо зміцнились після прийняття 23 березня 1918 р. закону Піттмена, на основі якого понад 270 млн срібних доларів були відправлені на переплавку. Разом із тим закон Піттмена вимагав поступово замінити переплавлені долари і у 1921 р. карбування срібного долара поновилося. Доки не було створено нового дизайну, протягом року долари карбувались за проектом Моргана.

Готуючи новий дизайн долара, Монетний двір врахував думку багатьох американців, які бажали бачити на монетах символ відновлення миру після кривавої Першої світової війни. Цю пропозицію активно підтримувала і Американська нумізматична асоціація. Навіть Конгрес у резолюції на випуск нової монети зазначав, що вона має відзначити закінчення війни. Щоб отримати найкращий проект, спеціальна комісія оголосила конкурс. У ньому взяли участь такі визнані художники,

як Віктор Бреннер, Адольф Вейнман і Герман МакНейл, які вже були авторами дизайнів обігових монет США. Проте переможцем став молодий італійський емігрант Ентоні де Францискі, зробивши витончений портрет Свободи за портретом своєї дружини Терези. Реверс прикрашає орел, що сидить на скелі у сонячних променях. Унизу розміщено слово PEASE (мир) (рис. 14). Карбування «мирних доларів» тривало до 1928 р., доки не було виконано вимоги закону Піттмена.

Хоч у роки Першої світової війни золотомонетний стандарт зазнав краху, вже з 1919 р. у США він знову відновився і зберігався там довше, ніж у інших країнах світу. Кінцевий його крах стався у період Великої депресії 1929—1933 рр. Золоті монети остаточно припинили карбувати у 1934 р. Натомість у 1934—1935 рр. задля забезпечення срібних сертифікатів карбувалися «мирні долари».

«Мирний долар» був дуже близький до реанімації у 1964 р., коли Конгрес дозволив карбування 45 млн срібних доларів, ймовірно для обслуговування азартних ігор у Неваді. Монетний двір у Денвері навіть почав карбування. Але незабаром дозвіл було анульовано президентом Ліндоном Джонсоном. 316 076 «мирних доларів», датованих 1964 роком, пішли на переплавку. Більш того, закон про монетне карбування від 23 липня 1965 р. включав статтю, яка забороняла карбування стандартного срібного долара протягом п'яти років. Таким чином долар міг зовсім зникнути з монетного ряду Сполучених Штатів.

Дебати у Конгресі про поновлення карбування долара поновилися у 1969 р. Дискусійним стало питання про подальшу долю монетного срібла. Розвиток науково-технічної революції зробив срібло одним з найважливіших металів, які використовувались у промисловості. Ціна на нього виросла настільки, що номінальна вартість срібних монет стала нижчою за ціну вміщеного у них металу. Врешті-решт срібло демонетизувалося – із 1965 р. дайми та четвертаки почали карбувати з міді із плакуванням з мідно-нікелевого сплаву. Срібні півдоларові монети ще карбувалися, але й вони були приречені.

29 жовтня 1969 р. конгресмен від Техасу Боб Кайсі представив законопроект про введення до грошового обігу доларової монети, яка вшановувала б пам'ять померлого того року Дуайта Ейзенхауера – головнокомандувача силами союзників у Африці та Європі під час Другої світової війни, а потім 34-го президента країни, а також першу висадку людини на Місяць, яка відбулася теж у 1969 р. Політики сперечалися більше року на рахунок металу для монети, доки 31 грудня 1970 р. врешті-решт прийняли

рішення про карбування долара з міді, плакованої мідно-нікелевим сплавом діаметром попередніх випусків (31,8 мм) та вагою 22,68 г. (з 1971 р. у карбуванні півдоларів теж перейшли на недорогоцінний сплав, чим закінчилася історія срібних обігових монет США).

Оскільки існувала необхідність якомога швидше випустити монету, відкритого конкурсу проектів оголошено не було. Модель підготував головний гравірувальник Монетного двору Сполучених Штатів Френк Гаспарро. На аверсі він зобразив портрет президента, а для дизайну реверса використав офіційну емблему космічного корабля Аполлон-11 (рис. 15). Девіз IN GOD WE TRUST мав вже новий статус – 1955 р. Конгрес постановив розмішувати його на усіх американських монетах та банкнотах, а наступного року затвердив як національний девіз США.

Наразі невідомо, з яких причин долари із портретом Айка не випускалися до листопада 1971 р. У перші ж місяці після їх появи багато монет вилучили з обігу колекціонери, або звичайні громадяни залишали їх у себе як сувеніри. Але поступово обсяги карбування задовольнили потреби обігу.

Загальнонаціональне святкування 1976 р. двохсотріччя проголошення незалежності США надало важливості виваженого вибору дизайну ювілейного долара (у наборі планувалися також четвертак і півдолар). На конкурс, оголошений у жовтні 1973 р., було подано близько тисячі проектів реверса. Коли коло проектів було обмежене до дванадцяти, комісія обрала модель Деніса Р. Вільямса: у центрі зображення однієї з реліквій США – Дзвону Свободи, накладеного на Місяць, що символізувало зв'язок минулого і сьогодення (рис. 16). Аверс залишився незмінним, за виключенням позначення року карбування, яке змінено на дати 1776 – 1976. Ювілейний долар карбувався протягом 1975—1976 рр. Існують два головні варіанти двохсотрічного долара – із широкими та вузькими літерами у легендах реверса.

У 1977 р. відновлено карбування стандартного долара. Але поступово виникла проблема – американці просто не мали бажання використовувати ці великі й важкі монети. Повернення справжніх доларових монет вітали хіба що власники казино, які використовували їх замість доларових токенів у грі. Проте й вони швидко втомилися від громіздких монет. Тому розмір долара було вирішено зменшити.

У 1979 р. країна побачила новий долар значно менших розмірів – діаметром 26,5 мм та вагою 8,1 г (рис. 17). Цього разу монету присвятили піонеру у боротьбі за права жінок у США – Сьюзен Б. Ентоні (дизайнер Френк

Гаспарро). Саме завдяки її зусиллям було прийнято поправку до Конституції, що надавала американкам право голосу. Поява її зображення на доларі стала першим випадком розміщення на обігових монетах США портрету жінки, що була реальною особою. Реверс залишився таким самим, як і на доларі із портретом Д. Ейзенхауера. З 1979 р. монети, карбовані у Філадельфії, позначаються літерою Р.

Але новий долар теж виявився непопулярним серед населення. Через розмір та колір металу його часто плутали із четвертаками та півдоларами в обігу. Декому також не подобалося і зображення на доларі жінки-феміністки. Тому карбування припинили вже у 1981 р.

Останній на сьогодні обіговий долар побачив світ у 2000 р. (рис. 18). Кардинально змінилися метричні характеристики монети. Відтепер долар карбується вагою 8,07 г та діаметром 26,4 мм з міді, плакованої мідно-цинково-марганцево-нікелевим сплавом. Для оформлення долара спеціальна громадська комісія по підготовці доларової монети рекомендувала використати символ свободи, а саме образ Сакагавеа – індіанки з племені шошонів, яка, несучи власного сина на спині, пройшла тисячі миль із першою трансамериканською експедицією Мерівезера Льюїса та Вільяма Кларка 1804—1806 рр. Існували й інші пропозиції щодо дизайну долара. Так, представник підкомітету палати представників по внутрішній та міжнародній монетарній політиці Майкл Касл пропонував зобразити знаний в усьому світі символ свободи – знамениту Статую Свободи. Але врешті-решт спеціальна громадська комісія по підготовці нової доларової монети затвердила проект із зображенням Сакагавеа. Над дизайном монети працювала відома у США скульпторка Глена Гудекр. Оскільки справжнього портрету Сакагавеа не залишилось, вона взяла моделлю дівчини із племені шошонів. Особливою рисою дизайну аверса стало те, що на відміну від усталених нумізматичних традицій, Сакагавеа «дивиться» прямо на власника монети. На реверсі зображено орла у польоті як образ миру й свободи в оточенні 17 зірок за кількістю штатів союзу в 1804 р. під час славетної експедиції.

* * *

Сьогодні багато країн під тиском інфляції чи з метою економії відмовляються від випуску банкнот найменшого номіналу. Яскраві приклади цьому – євро, британський фунт, канадський долар, польський злотий та інші грошові одиниці. США дотримується традицій і зберігає однодоларову купюру. Тому подальша доля у цілому непопулярної однодоларової монети непередбачувана.